

I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
No: 25 (Ekim 2001)

JAPON EKONOMİSİ: BÜYÜMEDEN DURGUNLUĞA

Prof.Dr.Necip ÇAKIR*

Abstract

This article intends to survey the development of the Japanese economy in the last decade. Following the boom in the real estate and stock exchange markets in 1980s, the Japanese economy witnesses one of the most severe recessions of its post-war history 1990s. With a GNP of \$6 trillion, Japan is the second biggest economy and the largest debtor of the world and therefore has a very strong impact on the functioning global economy. The underlying reason for the decade long turmoil, which is expected to last, is the dual structure of the economy with extremely competitive and therefore productive exports sectors on the one hand and the domestic sectors and agriculture characterized by low productivity on the other hand. Since the latter owes its existence to the protectionist policies of the Liberal Democrat Party, which rules the country since the 2nd World War with frequent political corruption, the way out of recession necessitates a wholesale reform program not only in economics, but also in the sphere of politics.

Bu yazı bağlamında Japonya'nın son 10 yıllık ekonomik serüvenine değinmek istiyorum. 40 yıl süren ve örnek gösterilen bir kesintisiz büyüme sürecinden sonra 1990'lı yıllarda tarihinin en büyük bunalımını yaşayan ve bu krizle bir anlamda Uzak Doğu ülkelerinin 1997 yılında yaşadıkları çöküşten de sorumlu olan Japonya, \$6 trilyona yaklaşan ulusal geliri ile ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir. Tüketim harcamalarının GSMH'nin ancak % 60'ini bulduğu ve dolayısıyla tasarruf oranının çok yüksek olduğu Japonya'daki devasa bankacılık sistemi, bu ülkeyi dünyanın en fazla kredi veren ekonomisi olma özelliğini de vermektedir¹. Bu niteliği ile yalnızca bölge ülkeleri için değil, dünya ekonomisi açısından da büyük önem taşıyan Japonya, şu günlerde, çok sağlıklı olmasa da, bunalımdan çıkma işaretleri vermektedir². Amerikan ekonomisindeki hızlı büyüme

* Bahçeşehir Üniversitesi, İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi. Bu yazı 2000 yılının Kasım ayında I.Ü.S.B.F. Dergisinde yayınlanmak üzere teslim edilmiştir.

¹ Yaşanan sorunun temelinde de Japon toplumunun bu özelliği var. Geleceğe ilişkin belirsizliklerle güçlenen süreçte % 0 faiz haddinde bile özel tasarruflar, yatırım talebi ve cari işlemler fazlası toplamını asıyor ve ekonomiyi ciddi bir talep yetersizliği ile karşı karşıya bırakıyor. Bu konuda bkz. Katz, R. (1998) "What Japan Teaches us Now?" The American Prospect, s.56-57.

² 2000 yılı için Japon Merkez Bankası % 1.9 –2.3 arasında bir büyüme tahmini yaparken, Ekonomik Planlama Ajansı'nin tahmini % 1.5'tur.

ve bölge ülkelerini yeniden yapılanması bu sürece kısmen hizmet ederken, asil çare olarak görülen çok düşük faiz oranları ve kamu harcamalarındaki inanılmaz artış, Japonya'nın borçlarının gelişmiş ülkelerin hiçbirinde tanık olunmayan düzeylere çekmekte ve yeni kriz unsurlarını içinde barındırmaktadır³. Bunalimin yapısal nedenlerini ortadan kaldırmak yerine, yalnızca krizden çıkmaya endeksli iktisat politikalarının uygulaması, soruna köklü bir çözüm bulunmasını engellerken, ekonominin yeni bir çöküş sürecine girmesiyle birlikte bütün dünyayı pesinden sürüklemesi tehlikesini de sürekli kılmaktadır. Bu nedenle Japon ekonomisinin ve toplumsal örgütlenmesinin bir analizini yapmayı, bu ekonomi ve toplumun dünya içindeki yeri ve öneminden hareketle, gerekli görüyorum. Bu çerçevede öncelikle 1990'li yıllarda Japon ekonomisinin performansına bakmayı, yasanan bunalimin nedenlerini ortaya koymayı, daha sonra da Japonya'nın toplumsal ve siyasal yapılanmasının bu bunalimi nasıl beslediğine değinmek istiyorum.

1990'li Yıllarda Japon Ekonomisi

1980'li yıllarda hem gayrimenkul, hem de hisse senedi piyasasında yaşanan büyük "canlanma" ile % 4.5 gibi bir ortalama büyüme oranını yakalayan Japon ekonomisinde bu eğilim⁴, 1990'li yıllara gelindiğinde tersine dönmüş ve ülke, ciddi bir ekonomik durgunlukla karşı karşıya kalmıştır. 1992 yılında başlayan durgunluk süreci ile bu tarihten itibaren gerçekleşen büyüme oranı ortalama olarak % 1.3 oranında kalmıştır. Bir dizi temel iktisadi veri açısından 1993-1997 yıllarının, yani Uzak-Dogu'daki kriz öncesi dönemin incelenmesi, bu süreci ve etkilerini belirgin hale getirmektedir:

³ . 1990-1999 arasında ek bütçe yapılmayan yıllar yalnızca 1991, 1996 ve 1997'dir. GSMH'sine yakın kamu borcu olan Japonya'da 1993 ve 1998 yıllarında ikiser kez ek bütçe yapılmış ve yalnızca 1998 yılında \$200 milyar civarında iç borçlanmaya gidilmiştir. Bu konuda bkz. Japon Times on Line 17 Ekim, 2000. GSMH'nin % 10'una varan bütçe açığı ile Japonya'da çığ gibi büyüyen borçlanma, kısa dönemde ekonomiyi canlandırırsa da, uzun dönemde ciddi zararlar verebilir. İsin tuhafı, genişletici maliye politikalarına ve dolayısıyla bütçe açıklarına sıcak bakmayan IMF'in bile bunca yıllık durgunluktan sonra maliye politikası aracılığıyla Japonya'da ekonominin harekete geçirilebileceğini birinci başkan Yardımcısı Stanley Fischer'in ağzından önermesidir. Maliye politikasını yeterli görmeyen Fischer zayıf finansal sisteme de değinerek, sisme yıllarından kalan süpheli alacaklara, 1997 yılındaki banka iflaslarına, sisteme yönelik güven kaybına ve çok düşük faiz hadlerine karşın kredi arzındaki düşüğe de dikkat çekiyor. Bu konu ile ilgili olarak bkz. Fischer, S. (1998) "The Asian Crisis, the IMF and the Japanese Economy", www.imf.org/external/np/speeches/1998/040898.HTM.

⁴ Ekonomiyi balon gibi sisiren bu gelişmeler sonucunda Japon Yen'i hızla değer kazanmış ve bu da ülkenin otomotiv, elektronik ve makine üretimi gibi öncü sektörleri de dahil olmak üzere temel üreticilerinin durumunu sıkıntıya sokmuştur. Gayrimenkul fiyatları da dahil olmak üzere yükselen maliyetler karşısında bu sektörler ülke dışına yönelirken, bankalar da sisen arazi fiyatlarını teminat alarak, kredi dağıtmışlar ve bunun bedelini çok ağır ödemislerdir. Bu konuda bkz. Masuda, Y. (1995) "How Should Japan's Industrial Structure be Revamped?", www.smn.co.jp/opinions/0016001e.html.

Tablo 1: Temel Ekonomik Göstergeler⁵

Ekonomik Göstergeler	1993	1994	1995	1996	1997
GSMH artis hizi (%)	0.3	0.6	1.4	3.6	0.8
Tüketici Fiyat Enflasyonu (%)	1.3	0.7	-0.1	0.1	1.7
Ihracat Fob (milyar \$)	252.7	385.7	428.7	400.3	408.2
İthalat Fob (milyar \$)	213.2	241.5	296.9	316.7	307.6
Cari İşlemler Dengesi (Milyar \$)	131.6	130.3	111.0	65.9	94.6
Altın disi rezerv (milyar \$)	98.5	125.9	183.3	216.6	219.6
Dolar - Yen Kuru	111.1	102.2	94.0	108.8	121.0

Tek basına bu tablonun incelemesi bile Japonya'daki ekonomik gidisata isik tutmaktadır. Görüldüğü gibi % 1.3 oranındaki dönem ortalamasının üzerindeki GSMH artis hizina yalnızca 1996 yılında rastlanmaktadır. Ele alınan yıllar ihracatin azalip, ithalatin arttigi ve bunların sonucunda cari işlemler fazlasinin düstüğünü göstermektedir. Bu yıllar Japon Yen'inin US\$ karsisinde deger kaybetmeye başladığı döneme de denk gelirken, altın disi rezervlerdeki artis hizinin da, 1995 yılı hariç, düstüğünü ifade ediyor. Dolayısıyla, cari işlemler fazlası artıp, Japon Yen'i bölge ülkelerinin paralarına göre deger kazandıkça ithalati artan Japonya'da, bunun tersi olduğunda ihracatin azalması kaçınılmaz olmaktadır. 1996 yılındaki GSMH artis oranı bir yana bırakılacak olursa, bu sürecin doğal sonucu ihracat yapan sektörlerden baslamak ve diğer sektörlerle de yayılmak üzere üretimin azalmasıdır.

Bu durum aslında ele alınan dönemle sınırlı olmayıp, 25 yıldır süren bir çevrimin ürünüdür. Japonya'da artan cari işlemler fazlası Yen'i arttırırken, ihracati azaltır ve fazlayı düstürür. Düsen cari işlemler fazlası ise Yen'in degerini, düstürüp, ihracati arttırır ve dolayısıyla cari işlemler fazlasını arttırır. Her bir yeni çevrim ile Yen'in ulaştığı kur yükselirken, bu durum da ihracati dayalı birikim tarzını benimseyen Japonya'da ihracatin GSMH'ya oranının 30 yıldır aynı kalması ile sonuçlanır⁶. Aslında Japonya ile ilgili olarak yapılan hesaplamalar da bu gerçeği ortaya koymaktadır. Dünya ekonomisi Japonya'nın GSMH'sinin % 2-3'ünü asan bir ihracat fazlasını kaldırabilecek durumda değildir. Bu yüzden de Japon endüstrileri uluslararası arenada ne kadar rekabetçi olurlarsa olsunlar, Japonya'nın GSMH'sinin % 20'si kadar ithalat yapmadan, GSMH'sinin % 22-23'ü kadar ihracat yapabilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, Japon ekonomisinde ithalati kısıtlayan korumacılık yalnızca tüketiciler için maliyeti yükseltip, refahi düstürmemekte, aynı zamanda ihracat artisinin önünde de bir engel olarak dikilmektedir. Bu durum ise, ucuz işgücünden yararlanmak da isteyen ve artan ihracati hedefleyen Japon firmalarını Japonya dışında yatırım yapmaya itmektedir⁷.

⁵ Temel göstergelere ilişkin veriler The Economist Intelligence Unit, Japan Country Report, (1998), s. 5'ten alınmıştır.

⁶ Bu konuda bkz. Katz. (1998), s.55.

⁷ A.g.e., s.56.

Bu gelişmeler sonucunda bir yandan Japon ekonomisinin çıktı açığı⁸ hızla büyürken, diğer yandan da işsizlik artmaktadır. Ömür boyu iş güvencesi söylemlerine karşın, bunalımla birlikte işsizlikle tanışılmış ve imalat sanayinde işlerini kaybeden 2 milyon kişi ile işsizlik oranı % 5'e vararak, savaş sonrası dönemin en yüksek düzeyine çıkmıştır. İşsizlik oranı İkinci Dünya Savaşından beri ilk kez ABD'deki işsizlik oranının üzerine çıkmaktadır ve 24-35 yaş arası işsizlerin sayısı giderek artmaktadır⁹. Özellikle ihracata dönük sektörlerdeki işleri korumayı hedefleyen korumacılık son 6 yılda 2 milyon işin kaybedilmesine neden olmuştur ve buna önümüzdeki 5 yılda 1.3 milyonun daha eklenmesi beklenmektedir. Japonya'nın ihracat endüstrilerindeki bu tıkanma ise ekonomiye giderek düşük üretkenliğe sahip sektörlerin hakim olması ile sonuçlanmakta ve bu gelişme de ülkenin büyüme potansiyalini 1975-90 dönemine kıyasla yarıya indirmektedir¹⁰.

Bu gelişmeler reel ücretlere de etki etmektedir. Japonya'da emek piyasasının temel özelliği yıl boyunca ücretlilere düşük ücret ödenmesi ve Aralık ve Haziran aylarında ise yüksek oranda ikramiye verilmesidir. 1998 yılında da aynı eğilim görülmüş ve Haziran'a kadar düşük ücretler alan çalışanlar, bu tarihte maaşlarının iki katı kadar ikramiye almışlardır. Bu ücret kalıbına bakıldığında ücretlerin reel olarak azaldığı görülmektedir ve bu eğilime güç veren başka bir gelişme de 1998 yılının ilk yarısında fazla mesai ödemelerinde ortaya çıkan % 17.7 oranındaki azalmadır. Reel ücret azalışları ile de güçlenen bu durgunluk sürecine etki eden etkenler arasında

⁸ Çıktı açığı bir ekonomide bütün kaynakların tam istihdama sonucu elde edilebilecek potansiyel çıktı ile fiilen gerçekleşen çıktı arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Japonya'daki çıktı açığı ile ilgili olarak bkz. Noland, M., Robinson, S.Wang Z., (1998) "The Global Economic Effects of the Japanese Crisis", Institute for International Economics, Working Paper 98-6, s. 1. Yazarlar bu ülkede İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin birikimli olarak büyüyen bir çıktı açığından söz ediyorlar. Öte yandan, bir ülkede potansiyel çıktının büyümesi emek gücünün büyümesine ve üretkenlik artışına bağlıdır. 1980'lerde % 1 büyüyen Japon emek gücünün, 1990'lardaki büyüme oranı % 0.5'e inmiştir ve daha da düşmesi beklenmektedir. 1980'lerdeki üretkenlik düzeyi korunsa bile, bu durum potansiyel çıktının artış hızını yavaşlatmaktadır.

⁹ 24-35 yaş grubunda işsizliğin artması, firmaların maliyet indirimi çerçevesinde genç işçileri bile hedef aldığını göstermektedir. Bu çerçevede tam gün çalışacak sözleşmeli personel yerine part-time çalışan düşük maliyetli elemanlar tercih edilir olmuştur. 1998 yılı Eylül ayında bu grubun oranı bir yıllık süre içinde % 4.2 artarken, her 100 yeni iş başvurusuna karşılık olarak 49 iş vardır. Haziran 2000'de bu oran 0,5, Temmuz'da 0,60 iken Eylülde 0,62'ye çıkmıştır. Yine de ABD'de benimsenen işsizlik tanımının kullanılması halinde Japonya'da işsizlik oranının % 2-3 daha yüksek olacağı iddia edilmektedir. Dahası, 1994 yılından bu yana yaratılan yeni işlerin neredeyse tamamı ikramiye içermeyen geçici ya da part-time işlerdir, ki Japonya'da yıllık gelirlerin 1/3'ü ikramiyelerden kaynaklanır. Bkz. The Economist Ekim 1998 "Spend Dammit", s. 35 ve Katz 1998, s. 57. Subat 2000'de % 4.9 ile savaş sonrası dönemin zirvesine varan işsizlik, kısa süreli bir düşüsten sonra Eylül'de % 4.7'ye yükselmiştir. İşsizlik oranının yeniden yapılanmaya çalışan işletmelerle birlikte giderek artması beklenmektedir. İşsizliğin yükünü ise en fazla 15-24 yaş arasındaki çalışanlar çekmektedir ve bu grup için işsizlik oranı % 10'lara varmaktadır. İşin dramatik yani, Tokyo parklarındaki evsizlerin bir kısmının üstünde hala bir zamanlar giydikleri takım elbiselerin pantolonları ve uzun kollu gömlekler vardır. Bu konuda bkz. Japan Times On Line, 1 Kasım 2000

¹⁰ Bu konuda bkz. The Economist 1998, s. 34-35.

1990 yılından bu yana % 72 düşen Tokyo merkezindeki arsa fiyatları ve 1992 yılında ulaştığı doruk noktasına kıyasla % 70 oranında değer yitiren Tokyo Borsası da sayılabilir.

Bütün bu olan bitenden ötürü Japon ekonomisi son yıllarda girdiği deflasyonist sarmali asamamaktadır. Bu çerçevede talep yetersizliğinden ötürü fiyatlar düşerken, halk tüketim kararlarını, fiyatların ileride daha da düşeceği beklentisi ile, sürekli ertelemektedir¹¹. Bu gelişme ise tasarruf eğilimi yüksek ve dolayısıyla tüketim eğilimi düşük Japonya’da tüketimin daha da kısılmasına neden olmakta ve mal stokları artarken, üretim azalmakta ve işsizlik artmaktadır. Artan işsizlik ise, geleceğe ilişkin belirsizlik ve kaygıları pekiştirerek, halki tasarruflarını daha da arttırmaya teşvik etmekte ve bu şekilde daralan talep ise stokların giderek birikmesine neden olup, fiyatları düşürürken, hem üretimi, hem de yatırımları azaltmaktadır¹². Bu süreçte etkin olan faktörlerin biri de gelir dağılımında ücretlilerin aldığı payın çok düşük, sermayenin payının ise, kartelleme ve politikacı/isadami “dayanışmasından” ötürü, çok yüksek olmasıdır. Bu durum büyük işletmelere iktisadi durgunluk içinde bile yüksek büyüme oranının yakalandığı zamanlardaki kadar çok birikim yapma olanakları verirken, düşük büyüme ile azalan yatırımlar yılda GSMH’nin %3-4’ü kadar bir miktarın şirketlerin kasalarında ya da bankalarda birikmesine neden olmakta ve bu asiri birikim satın alma gücünü ve toplam talebi düşürmektedir. 1986 yılında bu durumun asılması için tüketime dayalı bir ekonomiye geçmeyi gerekli görmesine rağmen, kartelleri yıkacak gücü, daha da önemlisi, siyaset ile ekonominin içine geçmesinden ötürü, istegi olmayan hükümet ekonomiye para pompalayarak, 1980’lerdeki sismeyi yaratmış ve neden olduğu batık kredilerle (\$500-1000 milyar civarında) Japon ekonomisinde mali krizin bu ekonominin yapısal sorunlarının bir disavurumu olduğunu ortaya koymuştur¹³.

¹¹ Tam da bu nedenle bir dizi iktisatçı Japonya’nın bu deflasyonist süreci aşmasının önkösulu olarak halkın fiyatların yükseleceği yönünde bir beklentiye sahip olması gerektiğini ifade ediyor. Makin’in ifadesiyle, Japon tüketiciler gelecek yıl fiyatların daha düşük değil de, daha yüksek olacağına ikna olmadıkları sürece Japon ekonomisi kronik olarak bastırılmış kalacaktır. Bknz. Makin, J. (1996) “Japan’s Disastrous Keynesian Experiment”, American Enterprise Institute Economic Outlook, s. 2.

¹² Japon ekonomisinin 6 yıllık dönemde ortalama büyüme oranı % 1.3’tür ve bazı iktisatçılar Japonya’nın potansiyel çıktısının, 1980’lerdeki % 3-4’lük oranlara kıyasla, girdiği bunalımla birlikte % 1’e düştüğünü ifade etmektedirler. Eger bu ifade doğruysa, talebi canlandırarak politika uygulamalarının Japonya’nın pek işine yaramayacağı açıktır. Bu durumda iktisadi büyüme için yapılması gereken kapsamlı bir düzenleme ve yıllar alacak bir yapısal reform programıdır. Bu konuda bknz. Katz 1998, s. 57.

¹³ Bankacılık sisteminin batık kredileri ilgili olarak bknz. Economist...s.23-24 ve 37-40. Ayrıca bknz. Rajan, R. (1998) “On the Japanese Economy and Economic Policy I the Light of the East Asian Financial Crisis”, Institute of Policy Studies, Singapore, s. 3-4. Ayrıca Senesen, Ü. (1998) “Bu Tepetaklak Gidisi Nerede Duracak?” İktisat Dergisi, s. 34. Japon Merkez Bankasının batık kredilere katkıları ile ilgili olarak bknz. Krugman, P. (1998a) “Japan’s Trap” web.mit.edu/krugman/www/japtrap.html, Krugman, P. (1998b) “Further Notes on Japan’s Liquidity Trap”, web.mit.edu/krugman/www/liquid.html, Krugman (1998c) “Japan : Still Trapped”, web.mit.edu/krugman/www/japtrap2.html web ve Noland et.al. 1998, s.1. Batık kredi miktarı Japonya’nın GSMH’sinin %20’sine yaklaşımaktadır. Türkiye’de bile fona devredilen bankaların toplam maliyeti GSMH’nin yalnızca %3’üne karşılık gelmektedir.

Para piyasası dengesi de bu süreçte etkili olmaktadır. Japonya'da faiz haddinin % 0'a yaklaşmasına rağmen, azalan fiyatlardan ötürü, bu faiz haddi reel olarak yüksek kalmakta ve bu da yatırımları daraltıcı etki yapmaktadır. Japon ekonomisinde fiyat artış oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 2: Tüketici ve Toptan Esya Fiyatları Endeksleri (1990=100)¹⁴

Yıllar	Tüketici Fiyatları Endeksi	Toptan Esya Fiyatları Endeksi
1984	91,7	106,1
1985	93,5	105,3
1986	94,1	100,3
1987	94,2	100,3
1988	94,9	96,7
1989	97,0	98,5
1990	100,0	100,0
1991	103,3	101,0
1992	105,0	100,1
1993	106,4	98,6
1994	107,1	96,9
1995	107,0	96,1
1996	107,3	95,3

Tablodan görüldüğü üzere, 1990 yılına kadar tersi geçerli iken, bu yıldan sonra tüketici fiyatları endeksi yükselirken, toptan esya fiyatları endeksi düşmektedir. Deflasyonist beklentilerin ifadesi olan bu durum faiz oranının % 0 seviyesine indiği bir ortamda TEFE'deki azalıştan ötürü reel faiz oranının pozitif olmasıyla sonuçlanmaktadır.

Bu ortamda genişletici maliye politikasının yanısıra Merkez Bankasının sıkıntıda olan firmalara doğrudan borç vermek gibi geleneksel olmayan parasal işlemlerle bilançosunu yılda % 50 sisiren para politikası ile de ekonomi harekete geçirilememekte ve ne kadar para arz edilirse, edilirse, % 0'a varan faiz haddi düşürülüp, talep canlandırılmamaktadır¹⁵. Likidite tuzak ortamında arzedilen paranın tümüyle

¹⁴ Tablodaki veriler Statistics Bureau, Management and Coordination Agency, Bank of Japan, Research and Statistics Department tarafından ilan edilen verilerdir.

¹⁵ . Aslında genişletici maliye politikasının enflasyonist etkisinden korkan Japon Merkez Bankası durgunluğun başlangıç dönemlerinde çok sıkı bir para politikası uygulamıştır. 1992'den sonra faizlerin düşmesine karşın, enflasyon oranı faizlerden daha hızlı azaldığı için, reel balanslar artmış ve bu da genişletici bir etki yaratmıştır. Bu nedenle de negatife dönen fiyat artış hızı, nominal faizlerin % 0 düzeyinde kalmasına rağmen, reel faiz oranlarını yükseltmiştir. Yükselen bu faizler ise kısa vadeli sermaye hareketlerine neden olup, Yen'in hızlı değer kazanması ile sonuçlanmıştır. Bu da 1993-95 yılları arasındaki durgunluğun temel nedenidir. Bu arada dikkat çekilmesi gereken bir nokta da Japonya'daki enflasyon endekslerinin çok eski olması ve yeni alışveriş merkezlerindeki fiyatları içermediği için, buradaki fiyat azalışlarını, dolayısıyla deflasyonu, tespit etmekte yetersiz kalmasıdır. Bu konuda bkz. Makin 1996, s. 5.

gelecekteki belirsizlikler için gömülenmesine neden olan bu gelisme¹⁶ ise Japon hükümetinin banka reformunu sürekli ertelemesi ve iktisat politikasına ilişkin hatalari ile bunalimi daha da derinlestirmektedir. Dahasi, acil reform gereksinimine karsin, bankacilik sisteminin yillardan biriken sorunlari ve bunu neden oldugu riskler, halkin yüksek oranli tasarruflarinin sisteme girmesine engel olmakta ve kredi kaynaklari azalmaktadır. Faiz hadlerinin zaman içindeki seyri asagidaki tabloda verilmistir:

Tablo 3: Resmi Faiz Oranlari¹⁷

30 Ocak 1986	4,5
10 Mart 1986	4,0
21 Nisan 1986	3,5
1 Kasim 186	3,0
23 Subat 1987	2,5
31 Mayıs 1989	3,25
11 Ekim 1989	3,75
25 Aralik 1989	4,25
20 Mart 1990	5,25
30 Agustos 1990	6,0
1 Temmuz 1991	5,5
14 Kasim 1991	5,0
30 Aralik 1991	4,5
1 Nisan 1992	3,75
27 Temmuz 1992	3,25
4 Subat 1992	2,5
21 Eylül 1993	1,75
14 Nisan 1995	1,0
8 Eylül 1995	0,5
24 Mart 1996	0,2

Bu gelismeler dogrultusunda vadeli mevduatlardan vadesiz mevduatlarave nakde büyük ölçüde bir kayis olurken, bankalar da yeterince nakit girisi olmadigi için kaynaklarini likit varliklarda tutmaya zorlanmakta, bu ise bankalarin gereksindigi uzun dönemli borçlari ve kredileri engellemektedir¹⁸. Sonuçta bir sarmal seklinde

¹⁶ . Para politikasini tümüyle etkisiz kilan ve artan para arzinin spekülative amaçlarla talep edilmesine neden olan likiite tuzaguyla ilgili olarak bkz. Krugman 1998a , 1998b ve 1998c.

¹⁷ Kaynak Bank of Japan, Research and Statistics Department, 31 Ekim 1997..

¹⁸ . Bu konuda bkz. Krugman, P (1999) "Japan's Bank Bailout: Some Simple Arithmetic", web.mit.edu/krugman/www/bailout.html. Makin 1996, s.3'de de ifade edildigi gibi, Japon mali kuruluslarinin batacagi yolunda onca söylenti varken, % 0.2 gibi bir faiz oranı tipik bir Japon hanesini bu riske karsi doyuramaz. Bunun sonucunda da haneler daha fazla nakit tutmayı tercih eder ya da varliklarini nakit olarak yurtdisina transfer ederler. Daha az harcama ve ülke içindeki düşük fiyatlardan daha fazla finansal varlik edinme ise Yen'in degerini arttirirken, fiyatlarin daha da düşmeine neden olur. 1995 yılında deflasyonist krize yol açan bu gelismeler GSMH'nin % 3'üne esit kamu harcamasi artisi ve para arzi artisi ile engellenmeye

daralan toplam talep ve toplam arz ile ekonomi giderek küçülmektedir. Bu isleyiş içinde ulusal tasarruf oranı zaten yüksek olan Japon halkının geleceğe yönelik karamsarlığı artmakta ve gelecekteki belirsizliğin maliyetlerini azaltmak üzere tüketimlerini azaltarak, tasarruflarını daha da arttırmak yoluna gitmektedirler. Bu da kuskusuz toplam talebi daha da daraltıcı etki yapmaktadır.

Bütün bu sorunların varlığı ve bunların asılmasında karşılaşılan güçlükler, sorunun dünya ekonomisinin genel konjonktüründen çok Japonya'ya özgü bir takım yapısal meseleler kaynaklandığını düşündürmektedir, ki bu da Japon ekonomisi ile ilgilenen pek çok iktisatçının hemfikir olduğu bir noktadır. Temel ekonomik göstergeler açısından Uzak Doğu ekonomilerinin krizi asmaya başladığı su günlerde Japon ekonomisinde herhangi bir iyileşmenin sağlanamaması ve Japonya'daki bu krizin Asya ülkelerinden çok daha önce başlamış olması, bu hipoteze destek vermektedir. Üzerinde fikir birliği sağlanan bir diğer nokta da Japonya'nın bu yapısal sorunları asacak tedbirleri almadığı sürece, yaşamakta olduğu bunalımdan kurtulamayacağı ve bu bunalımın giderek derinleşeceği ve dünya ekonomisini de ciddi şekilde sarsacağıdır¹⁹.

Üzerinde hemfikir olunan temel yapısal sorunlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

Japon ekonomisinin yaşadığı bunalımın temel kaynaklarından biri, 1980'li yıllarda gayrimenkul fiyatlarında görülen büyük spekülasyon artıslardır. Fiyat artış oranının % 0.1 olduğu 1987 yılında Tokyo kent merkezinde arsa fiyatları % 57.1 artarken, fiyat artış oranının % 0.7 olduğu 1988 yılında artış % 24.1 olmuştur. Tokyo'daki bu gelişmeyi diğer büyük kentler de izlemiş ve örneğin Osaka'da gayrimenkul artış oranları 1988, 1989 ve 1990 yıllarında sırasıyla % 26.9, 37.3 ve 48.2 olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte Japon ekonomisinin siserek "zirveye" vardığı 1980'lerin sonunda ise Tokyo'daki toprakların, değeri bütün ABD topraklarının değerini asmıştır²⁰. Tarihin kaydettiği en büyük gayrimenkul patlamasının yaratıcısı, verdiği kredilerle ve aldığı pozisyonlarla, Japon bankacılık sistemidir ve bu gelişmenin arkasında da yüksek toprak fiyatlarının sermaye birikimiyle özdeşleştirilmesi fikri vardır.

Bu gelişmelerin ise iki kaçınılmaz sonucu vardır. İlki doğrudan bankacılık ve kredi sistemini ilgilendirir. Hızla yükselen gayrimenkul fiyatları ile kredilerin önemli bir bölümü gayrimenkule akarken, yatırım amaçlı kredilerin arzında önemli bir düşme görülür ve bu da üretken kapasiteyi olumsuz şekilde etkiler. Dahası, hızla yükselen gayrimenkul fiyatları yerel ekonomik büyümeyi, ve dolayısıyla istihdam artışı ve mal üretimini, imkansız hale getirir. Yaratılan ranttan yararlanmak, yatırım yapmaktan daha karlı ve kolay olduğu için reel ekonomide katma değer üretimi ihmal edilir. Mal ve hizmet üretimi ile istihdamı olumsuz etkileyen bu gelişme ise gayrimenkul fiyatlarındaki düşmeyi, bu düşmeyi sürekli destekleyecek gelir yaratılmadığı için, zaman içinde kemirir. Bu gelişme ise gayrimenkul sahipleri

çalışılmış ise de, süreç tersine dönmemiştir. Bunda da etkili olan likidite tuzagidir ve arz olunan para gömülenmiştir.

¹⁹ Bu konuda bkz. Katz 1998, s.54-55,

²⁰ . Bu konuda bkz. Date, A. www.earthshaaring.org.au/date.html, s. 2.

kadar bankaları da etkiler çünkü gayrimenkul fiyatlarındaki düşüşle birlikte iflas eden ve banka kredilerini ödeyemez duruma düşen gayrimenkul sahiplerinin bankalara teminat olarak verdikleri değerini yitirmiş gayrimenkullerdir. Çok kaba bir hespla, 1989 yılından bu yana % 72 oranında düşen gayrimenkul fiyatları ile Japon bankalarının geri dönmesi, en azından, şüpheli kredilerle kayıpları % 70 civarındadır ve Japonya'da gayrimenkul fiyatlarının hala çok yüksek olduğu ve düşmesi gerektiği de gözönüne alınacak olursa, kayıpların daha da büyümesi kaçınılmazdır.

Metrekare/Yen olarak Japonya'da arsa fiyatlarının seyri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 4: Japonya'da Arsa Fiyatları

	Tokyo	Osaka	Nagoya
1987	451.400	179.300	97.400
1988	494.700	343.800	117.400
1989	485.200	355.100	141.700
1990	514.200	534.400	180.400
1991	504.30	447.300	189.600
1992	423.400	333.400	170.200
1993	350.000	284.40	152.800
1994	322.800	271.400	143.700
1995	306.600	261.500	137.300
1996	288.600	249.100	132.300
1997	279.400	243.600	130.600

Japon ekonomisinin 1980'li yıllardaki hızlı büyümesini sağlayan faktörlerden birisi de hisse senedi fiyatlarında o dönemde görülen artıştır. Hisse senetlerinde 1987 yılında başlayan artış, fiyat endeksi 1986 yılında 1.324 iken (4 Ocak 1968=100) , 1987 yılında 1.963'e, 1988'de 2.134'e, 1989'da ise zirve değeri olan 2.567'ye çıkması ile sonuçlanmış ve endeks 1991 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. 1992 yılında 1.359'a düşen fiyat endeksi 1993 ve 1994 yıllarında 200-250 puanlık bir artıstan sonra 1995'te yeniden 1.378 seviyesine gelmiş ve 1996 yılında bir miktar artış kaydetmiştir. Hisse senedi bazında işlem hacmi de 1986 yılından başlayarak, yükselmiş ve 1987 yılındaki artış % 36.5 olurken, 1988 yılında (1987'ye kıyasla) % 8.8 yükselmiştir. 1989 yılında başlayarak hızla azalan hisse senedi işlem hacmi 1992 yılında tabana vurmuş ve 1998 yılına kıyasla yaklaşık 4 kat azalmıştır. Banka kredileriyle hisse senedi alımı da bu sisme ve ardından gelen hızlı düşüş sürecine etki etmiş ve banka kredilerinin batık hale gelmesinde etkin rol oynamıştır²¹.

Hisse senetlerinin fiyatlarının gelişim süreci aşağıdaki tabloda verilmiştir:

²¹ . Bu konuda bkz. Annual Securities Statistics, Research Department, Tokyo Stock Exchange, Nisan 1997.

Tablo 5: Japonya'da Hisse Senedi Fiyatları

	Tokyo Borsasi Hisse Senedi Ortalama Fiyatları (Yen)	Hisse Senedi Fiyatı: Agirlikli Ortalama (Yen)	Islem Hacmi Günlük Ortalama (1000 Hisse)	Toplam Piyasa Degeri (Milyon Yen)
1986	1.324	757	693.914	285.471.490
1987	1.963	1.115	946.753	336.706.604
1988	2.134	1.211	1.020.541	476.849.798
1989	2.569	1.444	876.917	611.151.873
1990	2.117	1.214	483.878	379.231.113
1991	1.843	1.023	372.856	377.924.363
1992	1.359	746	264.932	289.483.458
1993	1.525	833	343.983	324.357.466
1994	1.600	864	328.471	358.392.468
1995	1.378	732	357.032	365.716.093
1996	1.606	842	389.353	347.578.361

Bütün bu gelişmeler sonucunda resmi kayıtlara göre Japon bankalarının ödenmeyen borçlarının toplamı \$548 milyar olmasına rağmen, Japon bankaları ödenmeyen borçlarının tamamını defterlerinde göstermek zorunda olmadıkları için, gerçek rakam bu tutarın çok üzerindedir. Dahası, Japonya'nın kamu borçları da çok yüksektir ve bir takım hesaplamalara göre bu miktar \$11 trilyondur²², ki bu Japonya'nın gayrisafi yurt içi hasılasının neredeyse iki katıdır ve bankacılık sistemi süpheli alacakların yükü altındadır.

Bu iki faktörün getirdiği sisme ile 1980'li yıllarda çok hızlı büyüyen ve yapısal faktörlerin daraltıcı etkisini hissetmeyen Japon ekonomisi, 1990'larda küçülmeye başlayınca ciddi yapısal sorunları olduğunu da ortaya koymuştur. 1980'lerde ortalama % 4.5 olan büyüme oranları 1990 ve 1991 yıllarında % 5.1 ve 3.8 olurken, ekonomi 1992 yılından itibaren durgunluğa girmiş ve bu yıldan itibaren büyüme oranları sırasıyla % 1.0 (1992), 0.3 (1993), 0.6 (1994), 1.5 (1995) ve 3.9 (1996) olmuştur. 1997 yılında ise ekonomi % 3.7 küçülürken, 1998 yılında da aynı trend devam etmiştir. 1998 yılının ilk çeyreğinde % 3.7 olan küçülme, 2. çeyrekte, artan satış vergilerinin de etkisiyle, % 1.8 olarak gerçekleşmiş ve yılın ikinci yarısının biraz daha iyi gitmesine rağmen, bu daralmayı telafi etmek mümkün olmamıştır. 1999 yılının da küçülmenin devam ettiği üçüncü yıl olmuştur. İlk çeyrekteki % 2'lik büyümeye ve 2. Çeyrekteki % 0.2 oranındaki büyümeye karşın, 2000 yılı için bile

²² . Bu konuda bkz. Senesen 1998, s.34. Bu konudaki en iddiasız hesaplamalar ve resmi veriler bile kamu borçlarının GSHM'ye oranının en az % 100 olduğunu ifade etmektedir. Yaşlanan nüfusa paralel olarak artacak emeklilik ödemeleri ile bu yükün büyüyecek olması, kamu borcunun yükseleceğini ve bu borcun ödenmesi için vergileri de arttırmak gerekeceğini ortaya koymaktadır. % 1.2 olan uzun vadeli bonoların getirisi de yatırımcıların devletin borçlanma miktarı ile ilgilenmediklerini ortaya koymaktadır.

büyüme umutlarından pek söz edilmemektedir. Japonya'da iktisadi büyümenin motoru olan özel sektörün yatırımlarındaki azalma daha da çarpıcıdır. 1997 yılında her çeyrek biraz daha düşmesine rağmen pozitif seyreden özel yatırımlar 1998 yılının ilk iki çeyreğinde %5.7 ve % 9.4 oranlarında düştükten sonra küçülmeye devam etmiştir. Bu trendi değiştirecek herhangi bir gelişme de ufukta gözükmemektedir²³.

Ekonomideki Yapısal Sorunlar

Bu iktisadi küçülmenin ardında yapısal sorunların büyük etkisi vardır ve bu sorunlar bankacılıktan, dağıtım sistemine, tarımdan küçük üreticilere kadar her alanı kapsamaktadır. Bu yapısal sorunların kaynağında Japonya'nın ve komşu Uzak-Doğu ülkelerinin oluşturdıkları sistemin temel taşı haline gelmiş olan büyük üreticiler, bankalar ve bürokrasi arasındaki güçlü işbirliği vardır. Ciddi bir korumacılık altında Japon sanayinin gelişmesini sağlamaya çalışan Japon modelinde bankalar verdikleri destek ile zayıf firmaları ayakta tutup, ayıklanmalarını engelleyerek, ekonominin bir bütün olarak performansını düşürmüşlerdir. Özellikle de Maliye Bakanlığı ve Uluslararası Ticaret ve Endüstri Bakanlığı büyük Japon firmalarının uluslararası rekabetten korunmaları için oldukça karmaşık bir korumacılık ağı geliştirmiş ve bu ağı kapsama 1973 ve 1980 yıllarındaki petrol krizlerinden sonra daha genişlemiştir. Bu korumacılık ise şirketleri uluslararası rekabetten arınmış bir şekilde büyütürken, bir yandan da ataletle itmştir²⁴.

Japonya'nın dünya çapındaki endüstrileri doğularını 1950'li ve 1960'li yıllarda uygulanan korumacı politikalara borçludurlar. O dönemde ölçek ekonomilerinden yararlanamayan ve uluslararası arenada rekabet etmesi olanaksız olan bu endüstriler, uygulanan korumacı politikalarla zaman içinde büyüyüp, bugünkü güçlerine kavuşmuşlardır. Ancak 1970'lerdeki petrol krizi Japon korumacılığının odasını değiştirmiş ve korumacılığı rekabetçi sektörlerin yanısıra rekabetçiliğini yitirmiş (örneğin demir-çelik) ya da hiç rekabetçi olmamış (örneğin çimento, cam, petrokimya, alüminyum, gemi inşaat) sektörleri de kapsayacak şekilde genişletmiştir. Japon istihdamının 1/3'ünü karşılayan bu sektörlerin fiyatlandırması piyasa dışında yapılırken, şimdi ise yaramayan üretim alanlarına milyarlarca US\$ yatırım yapmış olan bu şirketler giderek artan bir korumacılıktan yararlanmışlardır.

Bu korumacılık o denli ileri bir noktaya gitmiştir ki, Japon 1970 ve 1980 yıllarında üretim yavaşlamasının etkisinden Japon ekonomisini korumak üzere resmi olarak "durgunluk kartelleri" ne yetki vermişler. Bu kartellere tekeli fiyatlar koyma, üyelerine üretim miktarlarını azaltma ve yatırım kotaları koyma olanaklarını vermişlerdir. İthalatın ihmal edilebilir düzeyde olduğu bu sektörlerden çelikte fiyatlar dünya fiyatlarının % 60 üzerinde gerçekleşirken, çimento ve petrokimya

²³ Uluslararası Ticaret ve Endüstri Bakanlığı verilerine göre 1998 yılı sonunda büyük şirketlerin % 20'si ve küçük ve orta büyüklükteki şirketlerin % 34'ü yeterince fon yaratamadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda bkz. Comprehensive Economic Measures, The Ministry of Foreign Affairs of Japan. www.infojapan.org/policy/economy/measure00/measures.html.

²⁴ Bu konuda bkz. Katz 1998 ve Senesen 1998, s. 335.

ürünlerinde bu oranlar sirasiyla % 70 ve % 64 olmuştur. ABD'nin baskisi ile 1987 yılında kartellerin kaldırılmasına rağmen, firmalar arasındaki bu "isbirliği" devam etmekte ve bugün 5 şirket çimento pazarının % 60'ini denetlerken, inşaatçılar birliği de kartelin fiyatının altında bir fiyattan mal almamayı taahhüt etmektedirler²⁵.

Korumacılık sonucunda verimsiz hale gelen sektörlerin en iyi örneği Japon finans sektörüdür²⁶. Dünyanın en büyük bankaları Japonya'dadır ama bu bankalar Japonya dışında rekabet edemezler. Bütün finans şirketlerinin teknolojisi Amerikalı rakiplerine kıyasla geridir ve müşterilerinin talep ettikleri hizmetleri vermekten yoksundurlar. Bu durum Japon bilgisayar endüstrisini de olumsuz şekilde etkilemektedir ve bu endüstri ABD bankacılık sisteminin kullandığı tarzda program ve donanımı hiçbir zaman gerçekleştiremediği için bunları ithal etmek üzere şimdi Japonlar Amerikan firmalarına milyarlarca dolar ödemektedirler.

Sistemin bu işleyişi içinde bankaların batmasına izin verilmezse²⁷, bankaların alacaklı olduğu kişi ve kurumların da batmasına iflasına verilmez. Eger iş güvencesi eğitim vererek yeni iş alanlarına kaydırmak yerine bordroda tutmak ile esanlamli olursa, şirketlerin işçi çıkarması hoş karşılanmaz²⁸. Japonya'nın çok yüksek tüketici fiyatları bile hem bir gizli işsizlik sistemini finansman aracı, hem de etkin olandan olmayana yönelik bir gelir dağılımı mekanizması şeklinde nitelenebilir. Örneğin Toyota arabalarını Japonya'da yüksek fiyattan satıyorsa, bunun nedeni Toyota'nın cam, kauçuk, çelik ve elektriği pahalı almasındandır. Ücretler de, yüksek yiyecek fiyatlarından dolayı, hem Batıya, hem de bölgeye göre yüksektir.

Dünya çapında pek çok firmaları olmasına karşın, bu modası geçmiş ve rekabeti yok eden korumacı düzenlemelerle varılan nokta, % 0 faiz haddinde bile toplam talebin ülkenin üretken kapasitesini istihdam edemeyecek kadar düşük olmasıdır. Yani tam istihdam düzeyinde Japonya'nın tasarrufları, ülkenin yatırımlarını cari işlemler

²⁵ Bu konuda bkz. Katz 1998, s. 55.

²⁶ Sorun yalnızca bankalarla ilgili değildir. \$250 milyarlık bir pazara sahip sigorta piyasasında da çok ciddi sıkıntılar vardır ve büyük sigorta şirketleri iflas etmektedir. Büyük sigorta şirketleri gayrimenkuldeki şüpheli alacakların toplamının \$11 milyar olduğunu iddia ederlerken, devletin mali denetçileri bu rakamın \$30 milyarı bulduğunu açıklamışlardır. Bu yük de kamuya yansımakta ve police sahiplerini korumak üzere oluşturulan \$6 milyarlık fona, \$ milyar daha eklenmektedir. Bu konuda bkz. Business Week On Line, Ekim 2000.

²⁷ . Bankacılık sektörü hala oldukça sıkıntılı durumda. Uygulanan mali istikrar programının en önemli ayaklarından birisi büyük bankaların durumunu güçlendirmek iken, iki büyük banka devlet denetimine geçmiş durumda ve geri kalan büyük bankalar da kamu fonlarından önemli miktarlar talep etmeye devam ediyorlar. Bankaların çoğu sermaye yeterliliğini sağlamaktan uzak ve yeni halka arzlarla özsermayelerini yükseltmeleri gerekiyor. Şüpheli alacakları ve şüpheli varlıkları da işin çabası.. Bu konuda bkz. Summers, L (1999) "Japan and the Global Economy", www.ustreas.gov/press/release/pr.2983.htm, s. 2-3.

²⁸ . Bu konuda bkz. Katz 1998, s. 55. Son dönemde şirketlerin yeniden yapılanmaları çerçevesinde isten çıkmaya zorlamak için ilginç yöntemler geliştirilmeye başlanmıştır. Bunlar arasında sorumluluklardan arındırma, statü düşürme ve parlak olmayan yerlerde görevlendirme gibi uygulamaların yanısıra, istenmeyen personelin tamamını yalnızca birer masa ve sandalye vererek, telefonsuz bir odada oturtma da vardır. Bkz. Japon Times on line, 15 Eylül 2000.

açığından fazla bir oranda asmaktadır. Gelir akımlarından yapılan bu sızıntı ise toplam iç talebi daraltıcı yönde etki eder. Dahası, tüketicilerin ve iş dünyasının güveninin azalması ile birlikte iş kaybetme korkusu ve finansal sistemin zayıflığı aileleri daha fazla tasarruf yapmaya ve bu tasarruflarını gömülemeye iterken, bir yandan da borç yükü altında ezilen firmalar düşük kapasiteli üretime zorlanmakta, yatırımlar ertelenmekte ve Asya'nın diğer ülkelerine yapılan ihracatlar da, bu ülkelerde yaşanan krize bağlı olarak, giderek azalmaktadır. Bütün bu faktörler toplam talebi azaltıcı etki yapmaktadır. Azalan toplam talep ise nerede sona ereceği belli olmayan bir deflasyonist süreci körüklemekte, sistemin gerekli kıldığı ayıklamalar korumacı düzenlemeler yüzünden gerçekleşmemekte ve sistem giderek tıkanmaktadır.

Siyasal Yapı ve Ekonomik Etkileri

Büyük üreticiler, bankalar ve bürokrasi arasında 1950'li yıllardan bu yana süregelen iş, hatta kader birliği, Japonya'da siyasete de damgasını vurmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde siyasi hayata hakim olan Liberal Demokrat Parti tarımsal kooperatifler, inşaat sanayi, büyük iş çevreleri ve finansal kuruluşlardan büyük destek almıştır. Seçim kampanyalarına ve seçmen örgütlemelerine yapılan katkılar karşılığında LDP de yasal ve idari düzenlemeler ile kamu kaynaklarını bu çıkar gruplarını iç ve dış rekabetten korumak üzere kullanmıştır. Japon nüfusun kırsal kesimde yoğunlaştığı dönemlerde bu sistem LDP iktidarını garanti altına alırken, endüstrileşme ile birlikte kentleşmenin artması sonucunda LDP iktidarı da sarsılmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda geçen 1999 yılının Temmuz ayında yapılan seçimlerde LDP Nagoya, Osaka, Tokyo ve Yokohama gibi büyük kentlerde tek milletvekili çıkaramazken, bu başarısızlık LDP'nin kentli tüketici nüfustan tarımsal kesime ve büyük iş çevrelerine gelir aktarma politikalarına tepki olarak nitelenmiştir.

Bugüne kadar varolan sistem bankaları ve büyük üreticileri korurken, oy tabanı olarak ulusal gelire ancak % 2 oranında katkıda bulunan tarım ile küçük üretici ve esnafa da destek vermektedir. Bu destekler sonucunda tarım ürünleri dünya fiyatlarının çok üzerinde fiyatlarla satılırken, tarımsal ürünlerin ithalati yasaklanmakta ve son derece düşük verimle çalışan küçük üretici ve esnaf kentli nüfusun aleyhine milli gelirden hakketmediği oranda pay almaktadır. Bu durumun toplumsal maliyeti ise kentli nüfusun satın alma gücünün ve dolayısıyla refahının büyük ölçüde düşmesidir.

Savaş sonrası döneme damgasını vuran ve büyük iş çevreleri ile çok iç içe olup, zaman zaman rüşvet skandalları yasayan Liberal Demokrat Parti iktidarı sosyalist ve komünist partileri destekleyen mavi yakalılarının sayısının artmasıyla bunların oyunu elde edebilmek için büyük ölçekli iş güvencesine yönelik koruma politikalarını gündeme getirmiştir. Bu politikalar sonucunda LDP oylarını % 40'a çıkarır ve iktidarda kalırken, bu gelişmenin toplumsal maliyeti çok yüksek olmuştur. Japonya'da işsizlik sigortası ve mevduat güvencesi gibi sistemler olmasına karşın, bunlara ayrılan kaynak çok sınırlıdır ve sistemde güçlü ve etkin olan yerine, zayıf ve verimsiz olan destek görür. Bu çerçevede yükün büyük bir bölümü bireysel firmalar

ve ailelere düşer ve büyük firmalar isgücünün 1/3'üne hayat boyu iş sağlarken, küçük üreticilere de kriz zamanlarında bunların mallarını alarak destek olurlar. Ücretler düşer, ama insanlar isten atılmaz ve batmak üzere olan bankalar ise diğer bankalar ya da kamu tarafından devralınır.

Bu yapının siyasetteki kurumsal karşılığı LDP'dir. Bu yapının dayandığı siyasal model ise kent nüfusunun çoğunluğunun zararına hem büyük, hem de küçük iş çevreleri ile kırsal kesimin dayanışmasıdır. Bu yapı içinde tüketicilerden büyük iş çevrelerine, tarımsal nüfusa ve devlete gelir aktarımı vardır. Bu konu da şu noktalar özellikle dikkati çeker²⁹:

- Japon tarımı etkin olmayan küçük çiftçileri yasatmak için yüksek gümrük vergileri ile korunur. Bu durum ise kentli nüfusa çok yüksek fiyatla yiyecek satma pahasına tarımsal nüfusun gelir olanaklarını arttırır.
- Küçük dükkanlar süpermarketlere karşı yasal olarak siki siki korunur ve bu da kentsel nüfusa yüksek fiyatlar olarak yansırken, ayıklanması gereken küçük esnafı ayakta tutar.
- Bireysel bankacılık sistemi özellikle geliştirilmemiştir. Bu sayede kişisel tasarruflar düşük faizli postahane sistemi aracılığıyla sanayiye kredi olarak akıp, düşük maliyetli fon yaratır.
- Seçim sistemi kentlerin aleyhine olacak biçimde geliştirilmiştir ve kırsal kesim oyları kent oylarından daha büyük ağırlık taşır.
- Dis ticaret büyük işletmelerin çıkarına ihracata yöneliktir. İthalat ise yerli küçük işletmeleri korumak için sınırlandırılmıştır.

Bu yapının sonucunda büyük Japon ihracat şirketleri etkin çalışırken, ama aynı şeyi ekonominin geri kalanı için söylemek mümkün değildir. 1970'lerde Japon işletmelerinde tarımın verimliliği ABD'nin sekizde biridir. Küçük ve verimsiz aile işletmelerine dayalı Japon perakendecilik sistemindeki etkinlik ise ABD'nin yarısıdır. Yiyecek endüstrisindeki üretkenlik ABD'nin 1/3'ü iken, burada istihdam edilenlerin sayısı otomobil ve çelik endüstrilerinden çok daha fazladır. Dağıtım sektörü de etkinlikten çok uzaktır ve Toshiba'nın 12 saatte ürettiği bilgisayarın market raflarında yer alması üç ayı bulmaktadır.

Deflasyonist Dönemde İktisat Politikaları

Japon hükümeti toplam talebi canlandırma yolundaki girişimlerinin başarısızlığı ile de suçlanmaktadır. Yanlış maliye ve para politikaları uygulayan ve 1990'ların başında kamu borçlanmasını arttırarak, faizleri düşürmekte çok isteksiz davranan hükümet, 1997 yılında daraltıcı maliye politikası uygulamakta çok aceleci davranmış ve deflasyonist süreci hızlandırmıştır. Japonya henüz deflasyonu bütün

²⁹ Bu konuda bkz. Katz 1998 ve Senesen 1998, s. 34-35.

boyutları ile yaşamış değildir ve hisse senedi ve gayrimenkul fiyatlarının düşmeye devam etmesine karşın, ekonomideki fiyat düşüşlerinin bir kısmı, (1997-1998 döneminde) petrol fiyatının ucuzlamasından, ucuz ithalattan ve telekomünikasyon sektöründeki düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Ama tüketici fiyatlarında ve ücretlerde belirgin bir düşüş yoktur. Maliye ve para politikalarının yanlış kullanımı ise varolan deflasyon tehlikesine karşı devreye sokulabilecek araçları sınırlamıştır. Bu çerçevede en önemli araç Yen'in devalüasyonudur. Geçen yıl gerçekleşen % 20 oranındaki değer kaybı yalnızca ihracatı arttırmakla kalmamış, ithalat fiyatlarını yükselterek, deflasyonu engelleyici etki de yapmıştır.

Kullanılan inanılmaz büyüklükteki kaynaklara karşın, 1990'lı yıllardaki durgunluk boyunca maliye politikası genişletici değil, daraltıcı olmuştur. Bunun en temel nedeni bütçede yer alan önceliklerin yanlışlığıdır. 1995 yılında GSMH'nin % 1.6'si kadar programlanan kamu yatırımı, GSMH'nin % 1.2'si kadar tüketim vergileri indirimi ile birleştirilmiş ve 1996 yılında % 3.9 oranında ekonomik büyüme sağlamıştır. Nisan 1997'de vergi oranının yeniden % 5'e çekilmesi ve 1996'da kamu yatırımlarının kısılması sonucunda, 1997 yılında ekonomi daralmıştır. Ardından gelen paketler ise, biraz da bu dalgalanmanın etkisiyle daralma sürecini tersine çevirmeye yetmemiştir³⁰.

Japon KOBİ (Küçük ve Orta Boy İşletmeler) politikası da yapısal sorunların ciddiyetine işaret tutmaktadır. Ulusal ekonominin bütün alanlarında önemli rol oynayan KOBİ'ler Japonya'da toplam işletmelerin % 99.1, toplam istihdamın % 78.0'i, teslim edilen mal değerinin % 51.4'ü, toptan ticaretin % 61.4'ü ve perakende ticaretin % 78'i KOBİ'lerden kaynaklanmaktadır ve bu oranlar KOBİ kanununun yayınlandığı 1963 yılından bu yana neredeyse hiç değişmemiştir. Japonya'da mevcut 6.470.000 KOBİ için tek tip politikalar uygulayan ve planlama, esgüdüm ve bütçe hazırlama yolları ile destek veren merkezi hükümet, bu şirketlere önemli kredi desteği de vermektedir. Verilen donanım kredilerinde geri ödeme süresi, 5 yıllık ödemesiz dönemden sonra, 15 yıla kadar, işletme kredilerinde ise 2 yıl geri ödemesiz 7 yıla kadar uzamaktadır. KOBİ'lerin yeni ürün geliştirmeleri ve yeni teknolojiler üzerinde yatırım yapmaları için gerekli AR-GE giderleri ve makine donanım maliyetlerinin de yarısına kadar sübvansiyondan yararlanılmaktadır.

Japon halkı ülkenin geleceği konusunda giderek karamsarlaşır ve hatta ulusun çökeceğine ilişkin tahminlerde bile bulunurken, otoriteler mütevazı bir düzeyde de olsa ekonominin büyümekte olduğunu iddia etmektedirler. "Büyük Patlama" olarak da anılan "Ekonomik Yapıda Reform için Aksiyon Planı", Mayıs 1998'de hükümet

³⁰ Bu konuda bkz. Posen, A.S.(1999) "Implementing Japanese recovery", Institute for International Economics, International Economics Policy Briefs, s.1-2. Burada Bosen maliye politikası ile ekonomi potansiyel büyüme oranının üzerinde uyarılmazsa, işsizliğin artacağını ve kapasite kullanımının düşmeye devam edeceğini ifade ediyor. Bunun ise ekonomiye duyulan güvenle birlikte tüketim ve yatırımı azaltacağını ve yetersiz bir mali genişlemenin yalnızca para israfı olacağını söylüyor. Bosen'a göre uygun mali genişleme oranı potansiyel çıktının büyüme oranı ile ekonomide beklenen daralma oranının toplamını karşılayacak düzeyde, yani % 4 olmalıdır.

tarafından kabul edilmiş ve bu çerçevede konut yapımı, enformasyon ve iletişim, alternatif enerji, çevre, sağlık ve sosyal hizmetler, perakende ve dağıtım, kişisel bakım ürünleri, kentsel gelişme, işletmelerin globalleşmesi, insan kaynakları, iş destek alanlarının gelişeceğini öngörmüşler ve bunlara dört sektör eklemişlerdir: robotlar ve otomasyon, denizcilik işletmeleri, uçak-uzay sanayi ve biyoteknoloji. Bu sektörlerin 2010 yılına kadar GSMH'ya yaptıkları katkılarını bugüne kıyasla iki kat arttıracığı öngörülmektedir.

Ekonominin gelecekte karşılaçacağı sıkıntılardan birisi de yaşlı nüfusun giderek artan oranıdır. Su anda 2.5 milyon olan 65 + yaş grubundaki insanların sayısı, 2025 yılında 33.1 milyona ve nüfusun % 27.4'üne ulaşacaktır. Bun durumun da sosyal güvenlik sistemini olumsuz etkileyeceği ya da en azından ailelere yaşlıların bakımı için ek yükler getireceği açıktır. Japon hükümetinin öngördüğü kapsamlı reform programı nüfusun yaşlanmasının ekonomik büyüme üzerindeki yavaşlatıcı rolünü de gözönüne almayı hedeflemektedir.

Aksiyon plan 12 trilyon Yen tutarında bir bütçe harcamasını öngörmektedir, bunun 7.7 trilyon Yen'i (US\$ 60 milyar) çevre, enformasyon ve iletişim, bilim ve teknoloji, toplumsal refah, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi toplumsal altyapı harcamalarına ayrılırken, 4 trilyon Yen (US\$ 31 milyar) ise vergi indirimlerini 2 trilyon Yen ise (US\$ 15.5 milyar) KOBİ'lere yapılacak yardımları kapsamaktadır. Bu mali genişlemenin iktisadi etkisinin nominal GSMH'nin % 2 kadar olacağı tahmin edilmektedir. Bu planın uygulanması durumunda ise 2005 yılında GSMH'de % 4.9 oranında bir artış (plan uygulanmazsa artış oranı % 0.5 düzeyinde kalacaktır) istihdamda ise 2.31 milyonluk artış (plan uygulanmazsa 1.8 milyonluk artış) öngörülmektedir.

Endüstri ve finans analistleri hükümetin aksiyon planını çok iyimser bulurken, planla desteklenen sektörlerin gelişiminin bazı sektörlerin yok olması pahasına olacağını ve gelecekte bir perakende dağıtım zincirinin aile şirketlerinin küçük ölçekli dağıtım şirketlerini yok edeceğini vurgulamaktadırlar. Bu çerçevede öngörülen temel değişiklik büyüyen endüstrilerin devletten giderek bağımsız hareket edeceği ve Uluslararası Ticaret ve Endüstri Bakanlığının Japon iş dünyasının büyük baslarına direktif verdiği güçlü günlerin geride kalacağıdır. Aksiyon planının büyüyen endüstrilere devlet desteği sağlamasını öngörmesine karşın, devlet koruması ve patronajdan yoksun olarak girişimciler ve yöneticiler gelişmeden sorumlu olacaklardır. Büyüyen sektörlerin yapacağı en büyük katkının ekonomide gelişmenin hızını belirleyen iş adamlarına politika empoze etme gücünü giderek kaybedeceği ve büyük iş dünyası ile hükümet arasındaki sıcak ilişki döneminin sona ereceğidir.

Bu çerçevede yapılan tespitlerden biri de mali genişlemenin finansal sektörü kapsamlı bir yeniden yapılanmaya zorlayamayacağıdır. Duyulan en temel korku ise bu kaynakların LDP'nin geleneksel müttefiklerine, yani inşaat şirketleri ve çiftçilere, akacağı ve dolayısıyla da Japon endüstrisini etkinlikten uzaklaştırıp, reform sürecini geciktiren verimsiz yatırımlar ağını pekiştireceğidir. Her ne kadar hükümet

telekomünikasyon gibi yüksek çarpan etkisine sahip yeni kamu yatırımlarına kaynakların ayrılması gerektiğinden söz etse de, LDP'nin seçmen desteğinin düşük olduğu bir dönemde bu kaynakları geleneksel olarak düşük katma değerli baraj, köprü gibi büyümeye geçici katkı yapacak projelere aktarması ve bu yolla eski dostlarını desteklemesi kuvvetle muhtemeldir. Bu düşünceyi güçlendiren faktörlerden biri de, büyük parasal kaynaklarına ve merkezi hükümetin beklentilerine karşın, yerel yönetimlerin bu kamu harcaması paketine katılmadaki isteksizliğidir. Fonların tümüyle merkezi hükümet tarafından karşılanacak olması, bunların kullanımındaki sınırlamaları ve denetimi de azaltacaktır.

Hükümet programına göre ikinci paket ağırlıklı olarak bankaların sermayelerinin yeniden yapılandırılmasını hedeflemektedir. Bu amaçla ayrılan 60 trilyon Yen'in (GSMH'nin % 10'u) bir kısmı iflas eden bankaların kamulaştırılmasına harcanacaktır ki, buna US\$ 5 milyar süpheli alacağı olan ve kamulaştırılan Long Term Credit Bank de dahildir.³¹ Ancak geçen yılın Subat ayında yaşananlar, bir takım kaygıları da gündeme getirmektedir. Sözü edilen dönemde bankaların sermayelerinin yeniden yapılandırılması kamu tarafından sağlanan 13 trilyonluk paketten bankalar fon temin etmekte çok isteksiz davranmışlar ve hükümetin baskısı sonucunda kullanılan fon ise 2 trilyon ile sınırlı kalmıştır.

Sonuç

Yaşanan talep düşmesi ve son 6 yılda gerçekleşen ortalama % 1.3 lik büyümeye karşın, bu gelişme buzdaiğının su üzerindeki kısmıdır ve asıl sorun 1980'lerde % 3-4 luk orana karşın, 1990'li yıllarda hala % 2 artabilen potansiyel çıktıdır. İsgücü ve verimlilik artışı ile ölçülen potansiyel çıktı artışı, isgücünün büyüme hızının 1980'lere kıyasla düşmesine rağmen (% 1'den % 0.5'e) gerçekleşen çıktı düzeyinin üzerinde olması, birkaç yıl boyunca darbogazlarla karşılaşmadan büyüme olanığı vermekte ve bu durum da tek başına sorunun bir arz değil, talep yetersizliği sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu oranın 1980'ler düzeyine getirilebilmesi için bilinen araçlarla talebi yükseltmek çare değildir ve gerekli olan ciddi yapısal reformların yapılması ve varolan düzenlemelerin değiştirilmesidir. Bunu gözardı edecek maliye ve para politikaları sorunun daha da derinleşmesine neden olacak ve genişletici bir politikayı çok daha daraltıcı politikalar izleyecektir. Bu çerçevede en çok üzerinde durulan önlemlerden biri yapılacak bir vergi indirimidir, ki bu oranlar batı ülkelerine kıyasla zaten düşüktür (Japonya'da vergi yükü gayrisafi milli hasılanın % 32'si iken, Avrupa'da bu oran % 45-50 civarındadır). Ricardo esdeğerlilik ilkesine göre haneler vergi oranları indirildiğinde buna tüketim kalıplarını değiştirip, daha fazla harcama yaparak tepki göstermezler, çünkü bir sonraki dönemde bütçe açığının kapatılması için vergi oranlarının artırılacağını düşünürler. Bu ise haneleri tüketim kalıplarını aynı tutarak, gelecek dönemde yükselecek vergileri finanse etmek üzere tasarruf yapmaya iter. Tasarruf eğilimi zaten yüksek olan Japonların bu sürece nasıl tepki vereceklerini tahmin etmek zor değildir. Ayrıca 1992 yılından bu yana yapılan \$600 milyar tutarındaki kamu harcaması, ki deflasyonist bir süreci asmanın en etkili araçlarından biridir,

³¹ Bu konuda bkz. Economist Ekim 1998, s.22-23.

deflasyonist beklentilerin ve ekonominin yapısının etkisiyle harcama süreçlerinde etkisi olmamış ve yalnızca tasaarrufları artırarak, ekonomiyi daha da bogmustur.

Bütün bu olumsuzluklar Japonya'nın halen yaşamakta olduğu ve uzun yıllardan beri süregelen hatalı uygulamaların sonucu olan ekonomik aksaklıkları kısa bir dönem içerisinde gidermesinin oldukça zor olduğunu göstermektedir. Dünya ekonomisinde ciddi bir konjonktür değişikliği sonucunda hızlı bir gelişme süreci yaşanması olasılığı da oldukça düşük görüldüğünden, Japonya'nın kısa vadede durumu kurtarıp, çözümleri ertelemesi umudu da pek yoktur. Dünya ekonomisinin giderek globalleştiği bir ortamda verim düşüklüğüne neden olan korumacı politikaları Japonya'nın iç politika kaygıları ile sürdürebilmesi kolay gözükmemektedir. Dahası, dünya ekonomisindeki bunalımla ertelenen ama belirli bir iyileşme sağlandıktan sonra geçilmesi kaçınılmaz olan "Çok Tarafli Yatırım Anlaşması"ndan Japonya'nın kendisini uzak tutabilmesi çok küçük bir ihtimaldir. Bu yüzden de Japonya yalnızca ekonomik alanda değil, aynı zamanda toplumsal ve politik alanda da ciddi reformlar yapmak, toplumun değişen yapısını ve beklentilerini giderecek bir yeniden yapılanmayı gerçekleştirmek zorundadır. Bu muhtemelen, en azından belli bir süre için, LDP iktidarının sonunu getirecektir ama Japonya'nın ulaştığı milli gelir düzeyi ile bu denli kısıtlı bir ölçüde tüketim toplumu olmayı sürdürebilmesi de mümkün değildir. Kentli nüfusu rahatlatacak ve bu nüfusa giderek artan ölçüde refah ve satın alma gücü sağlayacak uygulamalar, reform zincirinin en önemli halkalarından biri haline gelecektir. Bu gelişmenin ilk halkası ithalata konan sınırlamaların ve bu anlamdaki korumacılığın önemli ölçüde kaldırılmasıdır. Bu yönde atılacak adımlar hem kentli nüfusun refahını önemli ölçüde arttıracak, hem de ithalatın yapıldığı ülkelerde yarattığı gelirlerle Japonya'nın ihracatını arttıracaktır. Yaşamakta olan deflasyonist sürecin asılmasının kısa vadede başka hiçbir yolu yoktur. Bunu üstesinden gelemeyecek bir hükümet ise, pespeşe indirim kampanyaları düzenlemelerine karşın bombos olan mağazaların ve ardından da bir bütün olarak perakendecilik sektörünün çöküşü ile karşı karşıya kalacaktır. Bu sektörün çöküşünü, uluslararası arenada rekabet eden ve üretim birimlerini yurtdışında kuranlar hariç, diğer dahili sektörlerin izleyeceğini öngörmek hiç de zor değildir.

Batılı iktisatçılara göre Japonya'nın krizden çıkması için iki temel araç vardır. Bunlardan ilki su anda da kullanılmakta olan genisletici, yani toplam talebi arttırmaya yönelik maliye politikasıdır. İkincisi ise Yen'in devalüasyonudur. Yapılan hesaplara göre Yen'de yapılacak % 10 oranında bir devalüasyon GSMH'yi % 1.7 oranında arttıracaktır, ki bu oran maliye politikasından beklenen GSMH artışına yakındır³². Bu iki politikanın birlikte uygulanması ciddi bir rahatlamayı birlikte getirecek ve devalüe edilen bir Yen'in yükselttiği ithal malları fiyatları ile deflasyonist beklentiler kısa sürede kirilabilecektir. Ama şimdi olduğu gibi, bir yandan genisletici maliye politikası uygulamak, tümüyle etkisiz hale geldiğinden para politikasından yoksun kalmak ve deflasyonist beklentilerle ve korumacılıkla ithalati azaltıp, ihracatı arttırmaya çalışarak cari işlemler fazlası vermek ve dolayısıyla Yen'i revalüe etmek, bu araçlar birbirleriyle çelistiği için, ancak varolan bunalımın daha da derinleşmesine neden olacaktır.

³² . Batılı iktisatçıların bütün uyarılarına karşın, 1999 yılında Yen %40 değer kazanmıştır.

Japonya'nin yeni düzenlemelere gitmesini en fazla ABD tavsiye etmektedir ama ABD'nin Japonya'yi ekonomisini ve bölge ekonomisini düzeltmek için çok fazla zorlayacak gücü yoktur. Çünkü Uzak-Dogu'nun elindeki ucuz dissatim silahinin yanisira Japonya'nin elinde tuttuğu büyük miktarlardaki ABD hazine tahvilleri gibi silahların varlığı, ABD'nin bu anlamdaki zorlayıcı etkisini önemli ölçüde kırmaktadır. Bu tahvillerin bir bölümünün bile satılması, Amerikan ekonomisini ciddi şekilde istikrarsızlığa itebileceğinden, ABD bu konuda fazla ısrarcı olamamaktadır. Bu tip bir baskının da yokluğu Japonya'da hükümeti, kendisinin de sonunu getirebilecek önlemleri almak üzere üzere harekete geçmeye zorlayamamakta ve bu nedenle de bunalım bu kadar uzun sürmektedir. Bu durum aynı zamanda Uzak Dogu krizinin bu kadar derinlesmesine neden olmaktadır. Bu süreç ABD ile Uzak Dogu arasında bir iktisadi savasa karşılık gelmektedir.³³ Ama gözardı edilemeyecek gerçek, Japonya olmadan ne globallesmenin, ne de Uzak Dogu ekonomilerinin düzelmesinin sağlanabileceğidir.

³³ Japonlar bu durumun bölgenin iki büyük iktisadi gücü, Japonya ve ABD, arasındaki iktisadi karşılıkları arttıracaklarını ileri sürüyorlar. Tokyo Üniversitesi Profesörü Yuji Masuda ABD-Japonya ilişkilerinin geleceğini ekonominin belirleyeceğini söylerken, aralarındaki gerginliğin artması durumunda Japonya, ABD ve Asya'dan oluşacak üç kutuplu bir eksenle Japonya'nin istikrarı sağlamanın çok güç olacağını ve bu yüzden de Japon ekonomisinin endüstriyel yapısının değişip, imalata dayalı bir ekonomiden enformasyona dayalı bir ekonomiye geçmesinin gerekli olduğunu ifade ediyor. Bu konuda bkz. Masuda 1995.